

УДК 1:[321.021+159.955.6]

Петруньок Н. І.

АРГУМЕНТАЦІЯ ЯК МАНІПУЛЯЦІЯ: АНАРХО-ДАДАЇЗМ ПОЛА К. ФЕЄРАБЕНДА

Статтю присвячено аналізу сучасних філософських дискусій навколо епістемологічного анархізму Пола К. Феєрабенда та з'ясуванню їх евристичного потенціалу в контексті розробки актуальних питань сучасної філософії, зокрема проблеми аргументації.

Ключові слова: Пол К. Феєрабенд, Карл Поппер, Ксенофан, епістемологічний анархізм, проліферація, дадаїзм, ідеологія, наука, вільне суспільство.

Наука — це наше творіння, а не творець,
тому вона може бути рабою наших примх,
а не тираном наших бажань.

*П. Феєрабенд, «Тези про анархізм»,
1973 р. [8, с. 118]*

Дискусії стосовно підстав і меж пізнання, що розгорнулися у другій половині ХХ ст. в межах постпозитивістської філософії науки, досі не вщухають, адже йшлося про такі екстремуми у поглядах, як підтвердження або, навпаки, заперечення претензій наукової раціональності. Теоретичному фальсифікаціонізму Карла Поппера протистояли спроби осмислити процес наукового пізнання з точки зору його практики. Імре Лакатос, наприклад, запропонував раціональну реконструкцію історії науки, яка мала на меті осмислити з раціональних позицій не лише процесуальність наукового розвитку, а й поведінку вчених. Натомість значно радикальніше (відкидаючи віру в неминучість наукового прогресу) розглянув людське пізнання епістемологічний анархіст Пол К. Феєрабенд.

За «легковажне» ставлення до науки П. Феєрабенда (за фахом фізика) не раз проголошували її ворогом. Ті, хто використовує проти нього цей риторичний прийом, тим самим дають мовчазну згоду на продовження запропонованих самим П. Феєрабеном дебатів у термінах цінностей — дебатів, у межах яких ставиться під сумнів цінність не тільки науки, а й пізнання в цілому.

У сучасних дискусіях, що точаться між прихильниками та противниками філософії П. Феєрабенда, є аргументи як за, так і проти неї. Разом з тим не варто забувати і про цілий ланцюжок контраргументів, які наводив проти присвоєння йому звання «ворога науки» сам П. Феєрабенд. Перш за все, він наполягав на тому, що *необхідно уникати раціоналістичних спрощень* — «по-

вітряних замків», які лише шкодять креативності науковців [5]. На перший погляд, перед нами продовження тези К. Поппера про те, що не існує наперед визначеної логіки наукового відкриття. Але для К. Поппера можливість відкриття у майбутньому чогось такого, про що сьогодні ще ніхто не знає, насправді означала, що варто припустити і таку річ, як науковий прогрес [17]. Натомість П. Феєрабенд пішов іншим шляхом: він не лише не запропонував жодної «логіки» відкриття, а й відмовився від спроб встановлення будь-яких процедур перевірки знань на науковість чи ненауковість. Приписуваний йому «антиметодологізм» полягав насправді у відмові від визнання за методом першорядного значення. За методологією залишалася супровідна роль, але йшлося про те, що в процесі пізнання чогось нового завжди залишається місце для виходу за межі будь-якої системи і, відповідно, будь-якої методології. Надання першорядного значення непередбачуваним обставинам і спонтанності історичного процесу дозволило П. Феєрабенду висунути екстравагантну і в подальшому досить іміджево прибуткову тезу (до речі, тотожну із назвою відомого мюзиклу, який досі демонструють на Нью-Йоркському Бродвеї): «допустимо все» [2, с. 237].

Не менш важливий контраргумент П. Феєрабенда полягав у тому, що наука, після того, як її наділяють непорушним імунітетом та презумпцією вишості, позбувається зв'язку з реальністю і приречена стати *догмою, прихованою ідеологією*. Діагноз, який ставить П. Феєрабенд сучасній науці, такий: вона спотворила себе і перетво-

рилася на зручний бізнес-проект [8, с. 114]. Але навряд чи у цьому звинуваченні домінує етичний осуд. Справа полягає у конфлікті понять науки та ідеології, який, по суті, лежить на поверхні. Наука — це царина не лише логічно послідовного та теоретично обґрунтованого, а й гіпотетичного знання, яке щоразу загрожує появою альтернативних теорій (саме так сталося, наприклад, у випадку з появою альтернативних версій неевклідової геометрії). Натомість ідеологія базується на презумпції довіри, тому мусить бути захищена від ризиків появи альтернатив та, відповідно, від потрапляння під сумнів (і тим більше — від спростування). Але чи був П. Феєрабенд правий щодо цього? Якщо суспільство базується на довірі до науки, то чи дійсно вона приречена перетворитися на заскорузлий оплот Раціоналізму та його інституційно забезпечену «гарантію безпеки» (наприклад, у сферах охорони здоров'я або зброї масового знищення)?

Якщо П. Феєрабенд правий, то європейська цивілізація, зробивши свого часу ставку на науку, приречена її на методологічні шори і поступову втрату живильного авантюризму. Достатньо уважно простежити аргументацію П. Феєрабенда, щоб зрозуміти, що філософ відмовляється від пріоритету методу саме тому, що, будучи рішуче скерованою останнім, наука вже не є такою, що *пізнає* у властивому значенні цього слова. Річ у тім, що пізнання — це завжди відкриття нового, але в межах усталеної та підпорядкованої чіткій методології науки (чи наукової парадигми) пізнання нового можна прирівнювати до виклику, до дуже ризикованої і не дуже бажаної справи. Ще Мартін Гайдеггер зазначав, що істина як оприявлення самого буття, як «просвіт у бутті» (*алетейя*), не може бути раціонально схоплена [3, с. 251]. Зі свого боку П. Феєрабенд переконував: тим, у кого немає ідей, метод не допоможе [5]. Але при цьому він не визнавав себе послідовником свого вчителя К. Поппера, який теж наполягав на непередбачуваності історичного процесу. Навіть більше: останнього (поряд з Віллардом Куайном) Пол Феєрабенд зараховував до неопозитивістів, для яких науковість перебуває «у згоді з правилами логіки», а не, як хотілося б йому самому, «у зв'язку з науковою практикою» [5]. Отже, П. Феєрабенд балансує на тонкій межі самозаперечення. З одного боку, він не хоче здатися «наївним анархістом» і визнає, що методи та принципи все-таки потрібні [2, с. 50], причому найрізноманітніші. (Влучно про цю настанову, властиву, до речі, не одному лише Феєрабендові, сказав Роберт Нола: філософи трансцендують методи і використовують «усе,

що сприяє отриманню знання» [4, с. 3].) З іншого боку, П. Феєрабенд дуже серйозно наполягає на принциповій недостатності і неповноцінності методів, стверджує, що жоден з них (і навіть ті, що видаються самоочевидними) не варто «зводити до принципів раціональності» [5]. Відтак, критикувати П. Феєрабенда можна з двох протилежних позицій, умовно позначених «за метод» і «проти методу».

Ті з критиків Феєрабенда, які намагаються спростувати його «антиметодологізм» і відстояти право науки та раціональності на привілейований статус, дуже часто беруть за основу його думку про те, що «існує багато цікавіших речей, ніж наука». Дійсно, П. Феєрабенд висловив чимало тез і створив достатньо текстів, які неважко поверхово критикувати з позицій захисту науки та раціональності. Це робить його надзвичайно зручним і комфортним опонентом. Зокрема, у рецензії на його працю «Підкорення розмаїття» Бас ван Фраассен писав, що П. Феєрабенд «зовсім не піклувався про свого читача», адже вживав забагато неперекладених з грецької понять [10]. Але ще більшою мірою він був зручним опонентом також і тому, що допускав неоднозначні витлумачення термінів (зокрема й таких принципових, як раціональність та метод), ображав почуття аудиторії (наприклад, науковців, християн чи носіїв демократично-ліберальних переконань) і заперечував усі зручні схеми, якими можна виміряти світ. У текстах П. Феєрабенда не прочитати слів на кшталт «...я цікавлюсь наукою та філософією лише тому, що хочу щось дізнатися про загадку світу, у якому ми живемо, і загадку людського знання про цей світ» [16, р. XXVI]. Цей риторичний прийом, який ми знаходимо на початку «Логіки наукового відкриття» К. Поппера, налаштовує на те, щоб надати авторові кредит довіри і спробувати разом із ним знайти ключі до розшифровки «загадок світу», простежити прогрес у нагромадженні людських знань. Якби подібне речення і трапилося у тексті П. Феєрабенда, підготовлений читач віддав би належне іронії автора і вловив би тут зовсім інші сенси.

У зв'язку з вищесказаним варто пригадати, що ще Аристотель виокремив три причини, які змушують аудиторію вірити мовцю бездоказово: розум, добродієність і прихильність [1]. Якщо в аудиторії виникає відчуття, що хоча б з одним із перерахованих параметрів щось не так, її довіра до мовця руйнується, а висловлена ним аргументація перетворюється на сумнівну. Як свідчать спогади про П. Феєрабенда, тексти його праць, а

особливо — листування, йому не спадало на думку навмисно дбати про цілісність цих трьох параметрів привабливості мовлення. Навпаки, із притаманною йому іронічністю він викривав маніпуляційні та риторичні секрети, але з не меншою двозначністю додавав власні. Один із таких прийомів — видати «жарт» за ключ до розуміння, а полемічний прийом — за осердя методології. Саме так на сторінках дещо навмисно самовикривальної «Науки у вільному суспільстві» П. Феєрабенда пояснює удавану категоричність «Проти методу». Попередньо натякнувши на те, що методологія дослідницьких програм І. Лакатоса насправді «...контрабандно протягує анархізм у мозок найвідданіших раціоналістів» [8, с. 117], вже у цій праці П. Феєрабенд пропонує сприйняти присвяту англomовного видання «Проти методу» «другу і соратнику-анархісту Імре Лакатосу» лише як жарт [2, с. 262]. Аналогічна доля спіткала і найбільш резонансну його тезу «допустимо все». Останню П. Феєрабенд «розвінчав» (а насправді — підсилив), кваліфікувавши її як «...лише жартівливе узагальнення труднощів раціоналістів» [2, с. 267].

Щоправда, усі ці «самовикриття» мусили дочекатися свого часу. П. Феєрабенд надав їх лише після того, як встиг набути бажаної для себе слави «легковажного дадаїста», до того ж зробив це з глибоким переконанням у тому, що «аргумент — не сповідь, а лише інструмент для ураження опонента» [2, с. 225–264]. П. Феєрабенду доказ потрібен саме як інструмент для ведення дискусії, як ознака наявності опонентів, а не присутності святої істини «десь посередині» між сторонами суперечки. Опоненти — неодмінний елемент плюралістичної настанови, властивої як самому П. Феєрабенду (у формі всебічного сприяння проліферації), так і його натхненнику, «батькові європейського лібералізму» Джоню Стюарту Міллю, який у своєму есе «Про свободу» наполягав на тому, що без обговорення будь-яка істина стає догмою, тому навіть за відсутності реальних диспутантів необхідні бодай уявні, але забезпечені повним комплектом контраргументів [14, с. 73].

Але, як вже зазначалося вище, на адресу П. Феєрабенда можлива й критика, що сконцентрована не на його постанні проти наукового раціоналізму та методологізму, а навпаки — на тому, що його розрив з раціоналізмом та методологізмом не можна вважати повним і остаточним. Одне з таких критичних зауважень пов'язане з тим, що Феєрабенд, перетворивши теоретичний плюралізм Дж. Ст. Мілля на наріжний камінь власного філософування, нібито некоректно ви-

тлумачив сенс есе «Про свободу», відірвавши його від контексту «Системи логіки» того ж автора. Струан Джейкобс, наприклад, іронізує з приводу того, що Мілля (який цілком заслужено носить звання «святого раціоналізму XIX ст.») у П. Феєрабенда перетворюється на поплічника-ірраціоналіста [13]. Тут П. Феєрабенд потрапляє в опалу як нерозумний учень або маніпулятор, який ігнорує зміст «Системи логіки» Дж. Ст. Мілля, за якою, як пише С. Джейкобс, ціль науки — це обґрунтоване знання, а найвеличніша мета — не що інше, як істина [13, с. 203]. Але, якщо теорій багато, то й істини стають відносними. Саме поняття істини (так само, як чесності, справедливості тощо) стає залежним від засновків тієї системи, у якій його сформульовано. Тому немає нічого дивного у тому, що у власній системі координат, як про це доречно зауважує П. Феєрабенд, «навіть злочинець може бути чесним» [7, с. 51].

З іншого боку, Феєрабендову впевненість у відносності правил, його відмову формулювати принципи раціональності й відмежовувати науку від інших практик можна сприймати і як свідчення маніпулятивного характеру його аргументації, завуальоване перествердженням ним різного роду трюїзмів. Саме це і закидає епістемологічному анархістові один із його сучасних критиків — Вільям Ньютон-Сміт. Своє зауваження він формулює так: змінність методів не свідчить про слабкість раціональної перспективи, а раціоналізм не передбачає сліпого слідування раз і назавжди встановленим алгоритмам [15, с. 134]. Але навряд чи П. Феєрабенд, маючи за своїми плечима досвід ґрунтовних досліджень у царині фізики та інших наук, потребував таких елементарних роз'яснень або сумнівався у винахідливості раціоналістів. Тому тут нам видається важливішим зосередитись на дещо іншому аспекті: П. Феєрабенд вивчав історію науки з антикумулятивістських позицій, без віри у прогрес наукового знання.

Роблячи висновки з опрацьованих нами джерел, можемо стверджувати, що ідея про поступальний розвиток людської думки не корелює з тим, як саме П. Феєрабенд розумів поняття *humanity* (людськості). Один із найвідоміших і найбільш наочних прикладів цього — розбіжність між К. Поппером та П. Феєрабендом у поглядах щодо ролі досократиків та епохального переходу грецької думки від міфу до логосу. Те, що К. Поппер назвав прогресом, П. Феєрабенд охарактеризував лише як «перехід до іншої концептуальної схеми». В роботі, що носить назву «Підкорення розмаїття», в якості одного з при-

кладів подібного «підкорення» П. Феєрабєнд розглядає саме філософську думку давніх греків [6]. Як помітив Гельмут Гейт, К. Поппер занадто високо оцінює ранньогрецькі космогонії, анахронічно вбачає у них вигідні для обґрунтування його власного філософського світогляду трансформації інтелектуального і соціально-культурного характеру, а саме: перехід від закритого суспільства до відкритого та перші паростки критичного раціоналізму [11, с. 93]. Разом з тим Г. Гейт визнає, що П. Феєрабєнд теж вдається до подібної інтелектуальної маніпуляції. Дійсно, з позицій філософських уявлень останнього вигідно не надавати грецьким натурфілософам подібних прогресистських ознак. Квінтесенцією цієї суперечки про прогрес стає постать Ксєнофана. Дискусія полягає у тому, правомірно чи ні вважати його представником античного Просвітництва. К. Поппер вважає, що правомірно, оскільки Ксєнофанові буцімто вдалося спростувати гомерівську картину світу, в якій домінує пантеон антропоморфних богів. Користуючись таким прийомом, як зведення до абсурду, Ксєнофан демонструє, що згідно з принципом антропоморфізму кожна раса наділяє богів своїми властивостями (біла робить їх білими, темношкіра — темношкірими), тому відповідне можна сказати і про тварин: їхні боги, якщо слідувати такій логіці, мусять набувати тваринних образів [11, с. 97]. Що стосується П. Феєрабєнда, то він вже наприкінці 1960-х рр. (після того, як остаточно зайняв критичну позицію стосовно К. Поппера) і надалі (у «Проти методу» та у таких посмертно виданих працях, як «Підкорення розмаїття» та «Натурфілософія») стверджував, що світогляди Гомера і Ксєнофана (так само, як і детально описана у «Проти методу» ситуація з Птолємеєм та Коперником) — це один із прикладів неспівмірності. Згаданий вище Г. Гейт, аналізуючи ці два підходи (Поппера і Феєрабєнда) і визнаючи, що вони обидва є за суттю анахронічними і маніпулятивними, тим не менш, схиляється пристати саме на бік Феєрабєнда — «через більш значну наближеність його поглядів до джерел» [11, с. 99].

На наше переконання, неприпустимим перебільшенням було б трактувати антипрогресивізм П. Феєрабєнда як зневагу до європейської культурної традиції. Його релятивізм базується на тому, що наше прийняття чи неприйняття певних позицій залежить від метафізичних припущень, тобто від того, яку систему координат ми обираємо. Доказовий апарат К. Поппера випускає цей аспект. К. Поппер не обґрунтовує, в чому перевага метафізичних припущень Ксєнофана.

Аналогічними є й зауваги П. Феєрабєнда до сучасної йому науки: вона не обґрунтовує власні метафізичні припущення. Подібна ситуація змушує П. Феєрабєнда порушити таке, на перший погляд, сакраментальне питання: «В чому цінність науки?». Вочевидь, воно не вказує на наївність П. Феєрабєнда чи тривіальність його позиції. Так само це питання не спрямоване і на нівеляцію сучасних наук, за діяльністю яких філософ мав змогу стежити особисто. Із цього питання випливає інше, яке й досі залишається без відповіді: «Чого могли б досягти інші традиції, вільний розвиток яких обмежений через домінування наукової раціональності?» [2, с. 158]. Приховує цю відповідь критикований П. Феєрабєндом демон Раціоналізму — формалізована та ієрархізована система координат з визначеними константами добра, зла, істини та доцільності.

Антиієрархічна налаштованість П. Феєрабєнда призвела до того, що його критикують не лише як «волюнтариста» або «найгіршого ворога науки», а ще і як «псевдоанархіста». Чи не найбільш дискусійною виявилася його ідея про надання рівних конкурентних прав різним традиціям. Критики люблять зводити її до абсурду, стверджуючи, що П. Феєрабєнд прагне зробити чаклунство вищим за науку, а за допомогою міфу змаргіналізувати історію. Як абсолютно деструктивна для усталеної освітньої системи була сприйнята і його ідея скасувати іспити на підставі того, що останні є своєрідним проявом «дресури» та «помсти вчителів», які лише «накладають на учнів обмеження, називаючи це знаннями» [2, с. 247]. Доволі жартома критикував П. Феєрабєнда за такий радикалізм і його друг та опонент І. Лакатос. У збірнику, який під назвою «За і проти методу» був опублікований лише 1999 р., можемо прочитати написаний ще за часів студентських збурень 1960-х рр. лист, у якому І. Лакатос іронічно закликає П. Феєрабєнда завітати до Лондонської школи економіки і надихнути студентів-радикалів, які на той момент і без його допомоги вже встигли влаштувати чималий безлад [8, с. 157–158].

Але безлад анархізму — це, як писав П. Феєрабєнд, тимчасовий захід. Тому його категоричність і доцільність теж відносні. З одного боку, ті «чудові ліки», які, за приписом Феєрабєнда, надає епістемології і філософії науки анархічна настанова, не мусять стати постійними, а з іншого — вони взагалі навряд чи можуть бути втілені і застосовані у певній конкретній сфері. Легко помітити, що філософія науки у П. Феєрабєнда виходить за межі власних берегів і переливається у гуманітарні царини, політику, культуру то-

що. Його епістемологічний анархізм, який звертається, перш за все, до людської здатності пізнання, стрімко поширюється на усе, тобто стає глобальним проектом ментально-ціннісного світового перевороту.

Кут зору, під яким П. Феєрабенд пропонує нам побачити світ, стає особливо наочним у його міркуваннях щодо вільного суспільства. За своєю суттю ці його ідеї — нова утопія. Вона базується на довірі до мас, які, відповідно до критеріїв «Науки у вільному суспільстві», мусять одержати право на цілковите самовизначення (так, ніби вони апріорно наділені свободою від ідеологій і здатністю самостійно приймати рішення, зокрема й щодо освіти, причому ще до її отримання). Авторка однієї із дисертацій, присвячених філософії науки П. Феєрабенда (Каріна Фур'є з Йоганнесбургського університету), на противагу його нездійсненній мрії про вільне суспільство, пропонує зосередитись на комунікативній демократії, яка, на її переконання, без підриву авторитету науки в суспільстві і без заперечення ідеологій дозволить громадянам провадити цілком вільні дискусії з важливих для них тем [9, с. 168–200]. Це один із прикладів того, як радикалізм П. Феєрабенда спричиняє у філософських колах плідні дискусії, в ході яких виникають ідеї запропонувати для «зцілення» суспільства та окремих його царин більш м'яке, консервативне «лікування».

П. Феєрабенд свого часу висловив ще одне твердження, яким досі продовжують маніпулювати його критики: після того, як анархізм зцілить епістемологію, ми зможемо повернутися до більш просвіченої й ліберальної форми раціональності [2, с. 188]. Чи є це реверансом у бік захисників раціональності, чи, навпаки, ще більшим відступом від канонів? На нашу думку, краще за все прояснити це питання дозволяє звер-

нення П. Феєрабенда до дадаїзму. Його спроба врятувати епістемологію на операційному столі, не довіряючи терапії, яку пропонували В. Куайн [18] чи Р. Рорті [19], стає осердям його анархо-дадаїзму — філософування, що формально мало на меті узгодити питання меж і доцільності методологізму та прогресивізму в науці, а фактично переросло у світоглядний, культурний, політичний проект. З дадаїстами (антимитцями післявоєнних 1920-х рр.) П. Феєрабенда поєднувало розчарування в Логіці, Раціональності, Прекрасному і Прогресі — тобто в усьому тому, що упродовж століть утворювало осердя європейської цивілізації, але, згідно з його переконаннями, призвело лише до того, що «живий розум виродився в рутину» [2, с. 179]. Найбільш радикально і сміливо ця позиція відображена саме в його книжці «Наука у вільному суспільстві». Відтак, падіння «рейтингів» науки в сучасному суспільстві, винним у чому, за думкою цілої низки видань (зокрема й такого авторитетного у науковому світі, як *Nature* [12]), є, передусім, саме П. Феєрабенд, цілком природно трансформується у критику релятивізму та соціологізації епістемології та філософії науки.

Для сучасної філософії, вже майже півстоліття ураженої «вірусом» епістемологічного анархізму, ідеї П. Феєрабенда, що їх дуже часто намагалися представити виключно як вправи з маніпуляції поняттями чи їх підміни, насправді мають неабиякий евристичний потенціал. Якщо врахувати зазначені вище позитивні аспекти маніпуляцій, до яких вдавався П. Феєрабенд, його анархо-дадаїзм може стати дієвим підґрунтям якщо не для подолання, то принаймні для критичного розгляду та інтелектуальної уважності до нових ідеологій, в центрі яких опиняється чи то віртуальне суспільство і мультикультуралізм, чи то постгуманізм та екологізм.

Список літератури

1. Аристотель. Поэтика. Риторика / Аристотель. — СПб. : Азбука, 2000. — 346 с.
2. Фейерабенд П. Наука в свободном обществе / Пол Фейерабенд ; пер. с англ. А. Л. Никифорова. — М. : АСТ : АСТ МОСКВА, 2000. — 378, [6] с.
3. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер ; пер. с нем. В. В. Бибихина ; ред. В. Айрапетян. — М. : Ad Marginem, 1997. — 451 с.
4. After Popper, Kuhn and Feyerabend : Recent Issues in Theories of Scientific Method / ed. by Robert Nola and Howard Sankey. — Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 2000. — 261 p.
5. Ben-Israel I. Philosophy and Methodology of Military Intelligence : Correspondence with Paul Feyerabend // *Philosophia*. — 2001. — Vol. 28. — Режим доступу : <http://www-personal.umich.edu/~satron/Ford%2006/Wk%2012-B%20Ter-rorism%20Intel%20Ben%20Israel%20&%20Feyerabend.pdf>. — Назва з екрана.
6. Feyerabend P. Conquest of abundance : a tale of abstraction versus the richness of being / Paul K. Feyerabend ; ed. by Bert Terpstra. — Chicago : University of Chicago Press, 1999. — 285 p.
7. Feyerabend P. Three dialogues on knowledge / Paul K. Feyerabend. — Oxford, UK & Cambridge, USA [reprinted] : Basil Blackwell, 1995. — 167 p.
8. For and against method : including Lakatos's lectures on scientific method and the Lakatos-Feyerabend correspondence / ed. by Matteo Motterlini. — Chicago : University of Chicago Press, 1999. — 451 p.
9. Fourie C. Accommodating Diversity : Feyerabend, Science, and Philosophy / Carina Fourie [dissertation]. — Johannesburg : Rand Afrikaans University, 2002. — 210 p.

10. Fraassen B. C. Paul Feyerabend, Conquest of Abundance : A Tale of Abstraction Versus the Richness of Being [Review on the book] / Bas C. van Fraassen // Princeton University. — 2000. — June. — Режим доступу : <http://webware.princeton.edu/vanfraas/mss/Feyerabend-review.pdf>. — Назва з екрана.
11. Heit H. Popper and Feyerabend on the Pre-Socratics / Helmut Heit // Skepsis. — 2009. — Vol. 20. — P. 90–101.
12. Horgan J. The Worst Enemy of Science / John Horgan // Scientific American. — 1993. — May. — P. 36–37.
13. Jacobs S. Misunderstanding John Stuart Mill on science: Paul Feyerabend's bad influence / Struan Jacobs // The Social Science Journal. — 2003. — No 40. — P. 201–212.
14. Mill J. St. On Liberty / John Stuart Mill. — 2-nd ed. — Boston : Ticknor and Fields, 1863. — 223 p.
15. Newton-Smith W. H. The Rationality of Science / W. H. Newton-Smith. — London ; NY : Taylor & Francis e-Library, 2003. — 294 p.
16. Popper K. The Logic of Scientific Discovery / Karl Popper. — London ; NY : Routledge, 2004. — XXVI, 517 p.
17. Popper K. Objective Knowledge. A Realist View of Logic, Physics, and History. — Режим доступу : <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/at/popper.htm>. — Назва з екрана.
18. Quine W. V. Epistemology Naturalized / V. W. Quine // Ontological Relativity and Other Essays. — NY : Columbia University Press, 1969. — P. 69–90.
19. Rorty R. Philosophy and the Mirror of Nature / Richard Rorty. — New Jersey : Princeton University Press, 1979, 2009. — 445 p.

N. Petrunok

ARGUMENTATION AS MANIPULATION: ANARCHO-DADAISM OF PAUL K. FEYERABEND

The article is devoted to the analysis of contemporary philosophical discussions concerning epistemological anarchism of Paul K. Feyerabend and finding out its heuristic potential for the development of current philosophical problems, in particular problems of argumentation.

Keywords: Paul K. Feyerabend, Karl Popper, Xenophanes, epistemological anarchism, proliferation, Dadaism, ideology, science, free society.

Матеріал надійшов 07.02.2013 р.